

Przemysław Waszak

Inkluzje spraw polityczno-społecznych i światopoglądowych w badaniach z zakresu historii sztuki średniowiecznej. Studia przypadku*

Streszczenie: Sztuka średniowieczna nierzadko pełniła funkcje polityczne. Po nakreśleniu zakresu i przykładu aspektów politycznych w iluminatorstwie ottońskim następuje analiza ujęć sztuki średniowiecznej. Podejście do architektury romańskiej może być nacechowane światopoglądem charakterystycznym dla danej epoki. Tym ważniejsze są szeroko zakrojone, przeprowadzane badania obejmujące architekturę romańską w Polsce. Podejmowane są próby demitologizacji sztuki i odideologizowania podejścia do niej. Omówiono dwa odmienne przykłady upolitycznienia odbioru dwóch bardzo znanych gotyckich statui. Rozważania, których celem było wskazanie aspektów politycznych w podejściu do dzieł sztuki w ich analizach, prowadzą do wniosku o konieczności uwzględniania zmiennego czynnika politycznego, ale też zwracania uwagi na dzieła sztuki po prostu jako obiekty artystyczne.

Słowa kluczowe: historia sztuki, średniowiecze, sztuka, recepcja, sztuka a polityka, historia sztuki a polityka, interpretacje.

* Do badań nad tym zagadnieniem przyczynił się grant Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu nr 2451–NH.

Założenia

Sztuka i procesy artystyczno-kulturowe z natury mają charakter transgraniczny. Regiony artystyczne są otwarte na wpływy i cechują się dyfuzją kulturową. Z drugiej strony naturalne jest nauczanie sztuki i kultury przede wszystkim danego kraju, w dalszej kolejności regionu, miasta oraz makroregionu kulturowo-artystycznego, w którym zawiera się sztuka danego państwa. Ponadto warto poza głównym nurtem dydaktycznym uzupełniać wiedzę o innych regionach artystycznych, sztuce całego świata poprzez lekturę, ogląd artefaktów, podróże, zajęcia fakultatywne oraz seminaryjne. Analiza Stanisława Roszaka wskazała wielość i różnorodność elementów wpływających na zmiany w nauczaniu historii w Polsce i poza Polską. Są one ważne w kwestii sposobu podejścia do poszczególnych zagadnień, ich interpretacji i procentowego rozkładu miejsca im poświęcanego¹. Podobnie można postrzegać zmiany zachodzące w nauczaniu historii sztuki. Z uwagi na jego mniejszy wymiar w szkolnictwie oraz inny charakter od wydarzeń historycznych, edukacja z zakresu sztuki nie stanowi jednak podobnego punktu zapalnego. Nabiera ona większego znaczenia w samokształceniu oraz na studiach i w szkołach uwzględniających w programie historię sztuki.

Zakres i przykład aspektów politycznych obecnych w sztuce średniowiecznej

Jako pewnik można określić fakt, że sztuka w średniowieczu pełniła nierzadko funkcje polityczne. Sztuka średniowieczna stanowiła często wyraz manifestacji pobożności grupy społecznej, pojedynczych fundatorów, a także ostentacji władzy i zamożności. Ówczesna sztuka nosiła zarówno cechy unaoczniania prawd wiary i teologii, jak i służyła także świeckim, zmiennym ideom. Istnieją podstawy ku temu, aby wymienić programy, koncepcje, teorie, jak również

---

¹ S. Roszak, *Historia – Polityka – Edukacja*, „Klio: czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2011, t. 16, nr 1, s. 141–149.

ideologie oraz doktryny, które adaptowano, przeformułowano na język sztuki. Twórczość artystyczna służyła uwypuklaniu hierarchii, budowaniu wizerunku, wskazywaniu uprawnień władzy. Sztuka wyjaśniała aktualne lub zamierzone znaczenia idei oraz rolę jej poszczególnych aspektów. Powstawało połączenie polityki z obrazem – rodzaj ówczasie formułowanej i przystosowywanej, politycznej, państwowej ikonografii. Sztuka ponadto miała funkcje upamiętniające lub wyjaśniające, interpretujące wydarzenia, postacie i dany stan zależności czy podległości lub tylko związków politycznych. Podkreślała legitymizację oraz zasięg władzy. Sztuka, oprócz nakreślenia idei, myśli, poglądów, pojęć, różnie pojętej misji oraz zawarcia w dziele sztuki wielkiego wyrazu artystycznego, mogła też mieć aspekt po prostu użytkowy. Wskazane cele dotyczyły tak sztuki monumentalnej – architektury, rzeźby, jak i sztuki przybierającej formy drobnych, szczególnie cennych przedmiotów, zarezerwowanych wówczas do oglądania przez nielicznych. Dobrym przykładem ilustrującym zaangażowanie sztuki w oddanie wykładni politycznej jest miniaturowe, książkowe malarstwo ottońskie przełomu X i XI w., dogłębnie przeanalizowane w kontekście politycznym przez Piotra Skubiszewskiego². Do dzisiaj miniatury z przechowywanego w Monachium Ewangeliarza Ottona III należą do najbardziej znanych nie tylko w historii sztuki. Chętnie ilustruje się nimi książki historyczne³. Można wskazać przede wszystkim na iluminacje przedstawiające władcę ukazanego na tronie w momencie odbierania hołdu od personifikacji narodów. W niniejszym artykule pod uwagę wzięte zostanie jednak przede wszystkim odniesienie do badań z zakresu historii sztuki, w których odbicie znajdują pewne kwestie społeczne i polityczne, poglądy lub ustosunkowanie się do nich.

---

² P. Skubiszewski, *W służbie cesarza, w służbie króla. Temat władzy w sztuce ottońskiej*, [w:] *Funkcja dzieła sztuki: materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Szczecin, listopad 1970*, red. E. Studniarkowa, Warszawa 1972, s. 17–72.

³ Np. *Wczesne średniowiecze: od 400 do 1000 r.*, red. R. McKitterick, tłum. Z. Dalewski, Warszawa 2003, il. 11 oraz il. na okładce.

Istotność sztuki średniowiecznej w społeczeństwie i jej badania

Odniesienie do przeszłości stanowi ważny element w świadomości narodu. W jej centrum znajdują się wydarzenia państwowotwórcze, kulturotwórcze, przełomy artystyczne i historyczne, wybitne dzieła sztuki. Namacalnym świadkiem dawnych czasów są istniejące do dzisiaj, aczkolwiek naturalnie w zmienionym kształcie, dzieła architektury i sztuki. Stąd też tak wielkie znaczenie mają, zwłaszcza w świadomości narodów północnoeuropejskich, spoza limesu dawnego Cesarstwa Rzymskiego odniesienia do sztuki i kultury średniowiecza.

W przypadku Polski wydano szczególnie wiele publikacji podejmujących temat architektury romańskiej i przedromańskiej, zwłaszcza w przeciągu ostatnich lat. Tak więc stan badań od czasu artykułu P. Skubiszewskiego obejmującego sztukę średniowieczną obszarów polskich⁴, opublikowanego w języku polskim i niemieckim znacznie się powiększył. Metodologiczny, przekrojowy artykuł zawierał wyróżniającą ocenę stopnia zaawansowania prac naukowych w dziedzinie sztuki romańskiej i przedromańskiej na tle nauki dotyczącej pozostałych stylów⁵. Autor podjął w swojej pracy tematykę oceny geografii sztuki i problemu obszarów kulturowych, regionów artystycznych. Dokonał krytycznego przeglądu nacechowanych ideologią sposobów ujmowania i postrzegania sztuki. Przeanalizował wpływy na obiekty sztuki powstające w Polsce i ich ewolucję artystyczną, a także adaptowanie, przekształcanie obcych wzorców. Warto przywołać późniejszą niemieckojęzyczną publikację o szerokim zakresie, będącą owocem współpracy niemiecko-polskiej⁶.

---

⁴ P. Skubiszewski, *Polska sztuka średniowieczna czy sztuka średniowieczna w Polsce?*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, t. 86, nr 4, s. 891–916. Szersze ujęcie tego samego tematu: P. Skubiszewski, *Polnische mittelalterliche Kunst oder mittelalterliche Kunst in Polen?*, „Jahrbuch für Geschichte“ 1981, Bd. 23, s. 9–56.

⁵ P. Skubiszewski, *Polska sztuka...*, s. 901; P. Skubiszewski, *Polnische mittelalterliche Kunst...*, s. 31, 32.

⁶ *Mittelalterliche Architektur in Polen: romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel*, Hg Ch. Herrmann, D. von Winterfeld, mit Beitr. von

I w tym dwutomowym wydawnictwie omówiono z perspektywy 36 lat od ukazania się pierwodruku główne tezy wymienionego, istotnego artykułu P. Skubiszewskiego. Podniesiono, że podejście do sztuki średniowiecznej przy wykorzystaniu pojęć kultury narodowej jest możliwe we współczesnym naukowym dyskursie⁷.

W 2008 r. P. Skubiszewski ponownie odniósł się do tematu specyfiki sztuki polskiej w średniowieczu nakreślonego przez niego w 1979 i 1981 r. Mediewista przyjął jako podstawowe założenie istnienie przede wszystkim niemieckich wpływów artystycznych w polskiej sztuce chrześcijańskiej na początku jej rozwoju. Ich przyjęcie można uznać wówczas za najbardziej naturalne. Zarazem wskazał na indywidualny rozwój sztuki w Królestwie Polskim w XIV, XV w.⁸ Polska średniowieczna, ulegająca przede wszystkim wpływom z Zachodu, została określona przez Jerzego Kłoczowskiego, we współczesnym, naukowym rozumieniu tego pojęcia jako część „Młodszej Europy”. Na ówczesną Polskę wywierała też wpływ cywilizacja bizantyjska. Sam zaś wymieniony nadrzędny środkowowschodnio-europejski region był, podobnie jak to się określa w historii sztuki, regionem otwartym, w którym dodatkowo zachodzą wzajemne zależności i powiązania⁹. W kwestii nurtujących nas zagadnień P. Skubiszewski pokazał, jak wiele zmieniło się w badaniach z zakresu historii sztuki. Podniósł odejście od postrzegania zjawisk artystycznych przez współczesnych naukowców z perspektywy coraz bardziej odległej w czasie II wojny światowej oraz podjęcie obopólnej współpracy. Zauważył wciąż niepełną znajomość polskiej literatury przedmiotu za granicą¹⁰. Można uzupełnić, że jest to często spotykany problem. Ta kwestia

---

U. Arnold, Ch. Herrmann, J. Jarzewicz, A. Konieczny, J. Kowalski, M. Ober, A. Tomaszewski, D. von Winterfeld, Fotogr. von Ch. Herrmann, Petersberg 2015, Bd. 1, 2.

⁷ Ch. Herrmann, D. von Winterfeld, *Resümees*, [w:] *Mittelalterliche Architektur...*, Bd. 2, s. 1097.

⁸ P. Skubiszewski, *Polen und die deutsche Kunstgeschichte: aus persönlicher Sicht*, [nadbitka z:] „Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft” 2008, Bd. 62, s. 219, 220.

⁹ J. Kłoczowski, *Młodsza Europa: Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 2003, s. 11–17, 21, 22.

¹⁰ P. Skubiszewski, *Polen und die deutsche Kunstgeschichte...*, s. 228.

w wymiarze nawet bardziej ogólnym dotyczy zazwyczaj zagadnień, którymi zajmują się przedstawiciele nauki kilku krajów. Pomimo że znajomość polskich badań w nauce zagranicznej ulega stałej poprawie, Krzysztof Kwiatkowski z drugiej strony przytoczył inny przykład: niewystarczającej znajomości istotnych badań litewskich w nauce polskiej zajmującej się historią państwa zakonnego i Litwy w późnym średniowieczu¹¹.

Polska sztuka romańska i przedromańska – intensyfikacja badań i światopoglądowe punkty widzenia

Kulminacje badań z zakresu sztuki romańskiej nastąpiły przy okazji wielkich rocznic: tysiąclecia państwa polskiego¹² oraz około przełomu XX i XXI w. Znamienne, że publikacje na temat architektury romańskiej nie przestały ukazywać się po przełomie tysiącleci. Przeciwnie, liczba prac analitycznych i przekrojowych, podręcznikowych, a także mających charakter skryptów znacznie wzrosła. Zygmunt Świechowski omówił zintensyfikowanie badań podczas dekady 1997–2007¹³. Wydawane publikacje stają się nie tylko przedmiotem nauki, lektury. Kolejne ujęcia sztuki dawnej zachęcają do zajęcia odnośnie do nich własnego stanowiska. Książki naturalnie wzbudzają zainteresowanie w poszczególnych miejscowościach, w których znajdują się omawiane kościoły romańskie¹⁴.

---

¹¹ K. Kwiatkowski, [Rec.:] *Cura animarum. Seelsorge im Deutschordensland Preußen*, hrsg. v. Stefan Samerski, „Ordines Militares – Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” 2014, Vol. 19, s. 308.

¹² Zwl. *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, red. M. Walicki, Warszawa 1971, t. 1, 2.

¹³ Z. Świechowski, „Gorące dziesięciolecie” badań 1997–2007, [w:] *Architektura romańska w Polsce. Nowe odkrycia i interpretacje. Materiały z sesji naukowej w Muzeum Początków Państwa Polskiego – Gniezno, 9–11 kwietnia 2008 roku*, red. T. Janiak, Gniezno 2009, s. 11–29.

¹⁴ Np. J. Jarzewicz, *Kościół romański w Polsce*, zdj. J. Andrzejewski, Kraków 2014, z przydatnym wprowadzeniem do ogólnych zagadnień architektury romańskiej jako całości.

Zarzuty upolitycznienia dyskursu naukowego i stosowanej terminologii w badaniach nad architekturą romańską pojawiły się przede wszystkim w polemicznych pracach Z. Świechowskiego, które mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych dyskusji. Autor odniósł się też do interpretacji zachowanego materiału zabytkowego oraz uzasadnienia i logiki wyciąganych wniosków¹⁵. Daleko idące wizualizacje – rekonstrukcje komputerowe bądź rysunkowe, z jednej strony erudycyjne, a z drugiej cechujące się jego zdaniem intencjonalnością, podporządkowaniem odkrytych reliktyw archeologicznych, źródeł pisanych i przywoływanych analogii spoza obszaru Polski oraz łączeniem poszczególnych przesłanek, nazwał „kierunkiem rekonstrukcyjno-fantastycznym”¹⁶. Temat podejmowanych badań z zakresu architektury przedromańskiej i romańskiej w Polsce można uznać za wymagający wyważonego podejścia z uwagi na szczupłość źródeł oraz odległość czasu powstania budowli, a przede wszystkim ze względu na odnośnienie się do kluczowych dla państwowości polskiej wydarzeń takich jak chrzest Polski i sporne miejsce, w którym się odbył. Na szczupłość przesłanek dotyczących architektury przedromańskiej wskazywał też Z. Świechowski¹⁷. Podobnie rozbieżność opinii badaczy co do genezy morfologicznej, datowania, powiązania z osobistościami politycznymi i duchownymi ma znaczenie dla społeczeństw danych miejscowości i regionów. Dzieje się tak szczególnie w tych miejscach, w których są zlokalizowane lub dawniej się znajdowały obecnie zniszczone, przebudowane, zastąpione nowymi lub zachowane w postaci reliktyw szczególnie ważne budowle. Takie zabytki ogół społeczeństwa postrzega przede wszystkim jako świadków historii i danej epoki, a nie reprezentantów określonego, bliżej sprecyzowanego co do swo-

---

¹⁵ Np. Z. Świechowski, *Palatium na Ostrowie Lednickim a mity polskiej historii sztuki*, „Rocznik Historii Sztuki” 2005, t. 30, s. 47–57.

¹⁶ Z. Świechowski, *Architektura wczesnego średniowiecza w Polsce między rzeczywistością a fantazją*, [w:] *Polska na przełomie I i II tysiąclecia*, Poznań 2001, s. 253.

¹⁷ Z. Świechowski, *Wczesna architektura murowana na ziemiach polskich – jak dawna?*, [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce: materiały z sesji naukowej, Gniezno, 20–21 listopada 2003 roku*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gniezno 2004, s. 7.

jej genezy i datacji stylu architektonicznego. Widzi się je zatem nie tyle jako dzieła sztuki czy przedmioty dyskursu naukowego, lecz jako jeden z podstawowych elementów kulturowych ważnych dla narodu lub społeczności.

Wielość i różnorodność propozycji badawczych co do genezy stylistycznej, typologicznej, znaczenia i chronologii mogą wywoływać konfuzję u początkującego czytelnika. W rzeczywistości jednak taka sytuacja w stanie badań świadczy o pożądanym w nauce pluralizmie metod i wniosków badawczych. Za niewłaściwe można uznać włączanie sztuki dawnej w wizje dziejów mające cechy historiozoficzne.

Architektura romańska stanowi także przedmiot współczesnych publikacji powstałych poza Polską, jakie znajdujemy w dokonanej przez Teresę Rodzińską-Choraży analizie dotychczasowych badań nad architekturą romańską. Przegląd został napisany z punktu widzenia zmieniających się podejść badawczych, podejmowanych zagadnień, kwestii terminologicznych i periodyzacyjnych. Znamienne, że odnoszono się do omawianego budownictwa, klasyfikowano je jeszcze w czasach, gdy nie funkcjonował termin „architektura romańska”¹⁸. Autorka podkreśla przedmiotowe traktowanie nowego naukowego bytu – romanizmu, nacechowane podejściem filozoficznym i politycznym, a także liczne spory na gruncie geografii sztuki¹⁹.

Jako świadectwo najnowszych badań można przytoczyć ukazanie się nowej syntezy architektury romańskiej w cenionej przez historyków sztuki serii *Pelican History of Art* wydawanej przez Yale University Press²⁰. Obszerna akademicka synteza Erica Ferniego została wydana zamiast kolejnego wznowienia (lub aktualizacji przez innego autora) wciąż wartościowej, zawierającej liczne ważne spostrzeżenia i analizy pracy Kennetha Johna Conanta²¹. Tak więc

---

¹⁸ T. Rodzińska-Choraży, *Zespoły rezydencjonalne i kościoły centralne na ziemiach polskich do połowy XII wieku*, Kraków 2009, s. 217–264.

¹⁹ Tamże, s. 264.

²⁰ E. Fernie, *Romanesque architecture: the first style of the European age*, New Haven, London 2014.

²¹ Ostatnie wydanie w języku angielskim: K.J. Conant, *Carolingian and Romanesque architecture 800 to 1200*, New Haven, London 1993. Pierwsze wydanie: 1959.

należy zauważyć, że współczesne nasilenie badań nad architekturą romańską nie zawęża się tylko do nauki polskiej. W wymienionych powyżej dwóch anglojęzycznych syntezach nie poświęcono, przede wszystkim we wcześniejszej publikacji, wiele miejsca architekturze romańskiej z obszaru Polski. Stąd też tak istotne jest uzupełnienie stanu wiedzy poprzez inne badania, w szczególności polskie.

Próba ujęcia i demitologizacji sztuki niemieckiej

W kontekście roli sztuki średniowiecznej – tego najdawniejszego i najważniejszego odniesienia dla narodów europejskich spoza kręgu kultury basenu Morza Śródziemnego – pewien fakt można uznać za umotywowany. To ceniony historyk sztuki, zajmujący się też mediewistyką, Hans Belting opublikował w języku niemieckim i angielskim eseistyczną książkę podejmującą temat różnie ujmowanych aspektów sztuki niemieckiej i polemizującą z poszczególnymi niewłaściwymi tezami, wskazującą na zmiany postrzegania sztuki i jego roli wśród różnych kręgów społeczeństwa niemieckiego. Badacz zajął się zagadnieniem naznaczenia sztuki, a w szczególności jej recepcji doraźną polityką oraz współczesnymi interpretacjami. Uwzględnił np. wypowiedzi Johanna Wolfganga Goethego i Friedricha Schlegla oraz historyków sztuki Georga Dehio i Wilhelma Pindera. Co do analizowanej epoki, autor skupił się przede wszystkim na postrzeganiu sztuki gotyckiej. Tłumaczenie ukazało się w wydawnictwie Uniwersytetu Yale²². Autor podniósł, że dla ludzi romantyzmu niemieckiego bliższa wydawała się chrześcijańska ikonografia w wydaniu średniowiecznym aniżeli odniesienia antyczne, mitologiczne, którymi zdominowany był klasycyzm²³. Samo nawiązanie do dawnej sztuki niemieckiej miało wówczas konotacje patriotyczne oraz wiązało się z romantycznym „poszukiwaniem własnych

---

²² H. Belting, *Germans and their art: a troublesome relationship* [tyt. oryg.: *Deutschen und ihre Kunst*], transl. by S. Kleager, New Haven, London 1998.

²³ Tamże, s. 18.

korzeni kulturowych”, „dziewiętnastowiecznym «mitem narodu»”²⁴. Otaczano szczególnym szacunkiem sztukę gotycką, uznawaną za typowo niemiecką z koronnym przykładem odbudowania katedry w Kolonii²⁵. Znany jest fakt oparcia kolońskiej katedry w kwestii planu na katedrze w północnofrancuskim, położonym w Pikardii Amiens²⁶. Całe czasy średniowiecza stały w centrum niemieckiej uwagi na przełomie XIX i XX w., ale też, razem z niesionymi przez nie wartościami i ówczesnymi, jednoczącymi cechami, miały wielkie znaczenie w dyskursie powojennym²⁷. Przywoływany przez H. Beltinga W. Pinder dostrzegał istnienie cech odpowiadających danemu narodowi w sztuce²⁸. H. Belting wskazuje na szczególną rolę, także w badaniach powojennych, postrzegania cywilizacji okcydentalnej, obejmującej „przedreformacyjną, katolicką Europę”²⁹. Badania wówczas prowadzone i powiązane z wystawami sztuki wykazują pewne podobieństwo do badań milenijnych rocznicy chrztu Polski i przełomu tysiącleci. Skupiły się bowiem na roli Karola Wielkiego i początków cywilizacji zachodniej w pierwszym tysiącleciu naszej ery, aczkolwiek H. Belting nie bez racji określa „kulturę okcydentalną”, *Kunst des Abendlandes* w ujęciu ówczesnych badań jako pewien mit³⁰. Należy jednak zaznaczyć, że w pełni uzasadnione jest postrzeganie kultury Europy jako odwołującej się do państw sukcesyjnych powstałych po upadku Imperium Zachodniorzymskiego. Podobnie jak nawiązywanie nowych państw do samego Cesarstwa, jak i do dorobku późnoantycywno-wczesnochrześcijańskiego. Z drugiej strony ważne znaczenie ma wystawienie omawianych terenów na oddziaływanie znacznie dłużej niż Cesarstwo Zachodniorzymskie trwającej i odmiennej kulturowo, jak również jeżeli chodzi o kształt artystyczny dzieł sztuki, państwowości bizantyjskiej.

---

²⁴ Tamże, s. 22, 24, 37, 54.

²⁵ Tamże, s. 27–29.

²⁶ Tamże, s. 46, 48.

²⁷ Tamże, s. 54, 86, 87.

²⁸ Tamże, s. 40.

²⁹ Tamże, s. 84, 85.

³⁰ Tamże, s. 85, 86.

Mityzacja oraz odmienne aspekty polityczne dwóch znanych rzeźb gotyckich

Można przywołać także spór o narodowość nie twórcy, ale przedstawionej postaci – *Jeździec Bamberskiego*. Odnalezienie we francuskiej katedrze koronacyjnej w Reims już pod koniec XIX w. bliskiej formalnie rzeźby przedstawiającej francuskiego króla nie kończy w prosty sposób tego sporu. Przeciwnie, dopiero wtedy spór o narodowość i symbolikę postaci przedstawionej na konnym pomniku z pierwszej połowy XIII w., znajdującej się dość wysoko we wnętrzu katedry w bawarskim Bambergu, zaognia się na wiele dziesięcioleci. Interpretacja, wizja postaci zaczyna żyć własnym życiem, oderwanym od historii sztuki i od specyfiki naukowego dochodzenia do prawdy. Recepcja myślowego zespołu oderwanych, niewłaściwych, nacechowanych określoną intencją polityczną, społeczną wyobrażeń o Jeźdźcu Bamberskim sama w sobie staje się przedmiotem badań, które obecnie można określić jako klasyczne i znane w historii sztuki³¹. Referat o wypowiedzaniu się o i patrzeniu na wybitną gotycką rzeźbę poprzez światopoglądowo-polityczny pryzmat został przyjęty z zainteresowaniem i wywołał dyskusję³². Omawiany artykuł Bertholda Hinza i towarzyszące mu ilustracje stały się właściwie wizytówką tomu, w którym ukazał się jego niemieckojęzyczny pierwodruk. Warto skonkludować, że analiza stylistyczna, wskazanie genezy artystycznej lub ikonograficznej stanowi bardzo ważny element pracy historyka sztuki, pozwala łączyć ze sobą dzieła odległe terytorialnie i sytuować je na mapie czasu i mapach odniesień artystycznych. Niemniej należy odnotować, że pojawiają się głosy o subiektywizmie stylistycznej metody komparatystycznej³³.

³¹ B. Hinz, „*Jeździec Bamberski*”, tłum. S. Michalski, [w:] *Pojęcia, problemy, metody współczesnej nauki o sztuce: dwadzieścia sześć artykułów uczonych europejskich i amerykańskich*, wybrał, przeł. przejrzał, wstępem opatrzył J. Białostocki, Warszawa 1976, s. 346–367.

³² *Diskussionsbericht*, [w:] *Das Kunstwerk zwischen Wissenschaft und Weltanschauung*, Hrsg. M. Warnke, Gütersloh 1970, s. 45–47.

³³ J. Svanberg, *Was the St. George Group in Stockholm Made in Antwerp by an Unknown Flemish Master? Review of Peter Tångeberg's Book (2009)*, [w:] *Art, cult*

Warto przywołać przykład innego konnego pomnika. A dokładniej kolosalną, późnogotycką grupę rzeźbiarską ukazującą św. Jerzego walczącego z naturalistycznie ukazanym smokiem, znajdującą się w katedrze św. Mikołaja w Sztokholmie. Ufundowana została bowiem przez Stena Sturego Starszego, dowódcę zwycięskiej dla Szwedów bitwy z Duńczykami pod Brunkeberg³⁴. Uprawniona jest interpretacja tej, poświęconej w 1489 r., rzeźby w kontekście politycznym już w realiach drugiej połowy XV w. Sama bitwa jest znana w kontekście budowy państwowości szwedzkiej. Alicja Karłowska-Kamzowa wskazuje przede wszystkim na skandynawskie źródła wyglądu niecodziennych części składowych tego dzieła, takich jak wkomponowanie w rzeźbę prawdziwych poroży jelenia i łosia³⁵. Taka interpretacja właściwie również popiera tezę, że można sztokholmskie dzieło łączyć z pewnymi ideami politycznymi już pod koniec XV w., a przynajmniej z ówczesnymi tradycjami artystycznymi oraz upodobaniami estetycznymi charakterystycznymi dla tego regionu geograficzno-artystycznego. Autorka zwróciła jednak uwagę na inny fakt, który miał miejsce pod koniec XIX i w XX w., a mianowicie na nowe postrzeganie wyjątkowej grupy rzeźbiarskiej w kontekście historycznym oraz szwedzkiej sztuki narodowej³⁶. Może to w ogólności przywoływać nieobce w XIX i XX w. koncepcje historiozoficzne³⁷.

---

and patronage: die visuelle Kultur im Ostseeraum zur Zeit Bernt Notkes, Hrsg. A. Mänd und U. Albrecht, Kiel 2013, s. 327.

³⁴ A. Karłowska-Kamzowa, *Der Drache des Nordens. Eine ikonographische Analyse der Stockholmer Darstellung des Kampfes des Heiligen Georgs von Bernt Notke*, [w:] *Kościół i sztuka pobraża Bałtyku. Kirche und Kunst im Ostseeraum*, red. D. Murawska, Toruń 1998, s. 144, 158.

³⁵ Tamże, s. 146, 154, 155, 157, 159.

³⁶ Tamże, s. 157.

³⁷ Analiza przykładów w myśli polskiej, także wcześniejszej, zob. M.N. Jakubowski, *Ciągłość historii i historia ciągłości: polska filozofia dziejów*, Toruń 2004.

Zakończenie

Dzieło sztuki osadzone jest w czasie i przestrzeni. Należy do niego podchodzić w sposób historyzujący – uwzględniający konteksty m.in. artystyczne, historyczne, duchowości, religii, gospodarki, polityki. Podobnie historyzować można dawne badania prowadzone praktycznie w ramach każdej z nauk, ale w szczególności historycznych i humanistycznych. Tak samo jak wygląd dzieła sztuki jest zmienny w czasie, tym bardziej zmienna jest treść i specyfika prowadzonych badań z zakresu historii sztuki. Należy jednak mieć na uwadze to, aby kontekst polityczny, a zwłaszcza jego światopoglądowy odbiór, nie przesłaniał piękna i bogactwa treści, symboliki dzieła sztuki dawnej lub również powstałej w odległych czasach literatury pięknej oraz głębi rozważań dyskusji badaczy. Niemniej świadomość istnienia i specyfiki kontekstów politycznych dotyczących zarówno samych dzieł sztuki, jak i prowadzonego wokół nich dyskursu naukowego pogłębia odbiór sztuki oraz tekstów pisanych przez uczonych.

Bibliografia

- Belting H., *Germans and their art: a troublesome relationship*, [tyt. oryg.: *Deutschen und ihre Kunst*], transl. by S. Kleager, New Haven, London 1998.
- Conant K.J., *Carolingian and Romanesque architecture 800 to 1200*, New Haven, London 1993.
- Diskussionsbericht*, [w:] *Das Kunstwerk zwischen Wissenschaft und Weltanschauung*, Hrsg. M. Warnke, Gütersloh 1970.
- Fernie E., *Romanesque architecture: the first style of the European age*, New Haven, London 2014.
- Herrmann Ch., von Winterfeld D., *Resümee*, [w:] *Mittelalterliche Architektur in Polen: romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel*, Hrsg. Ch. Herrmann, D. von Winterfeld; mit Beitr. von U. Arnold, Ch. Herrmann, J. Jarzewicz, A. Konieczny, J. Kowalski, M. Ober, A. Tomaszewski, D. von Winterfeld, Fotogr. von Ch. Herrmann, Petersberg 2015, Bd. 2.
- Hinz B., „*Jeździec Bamberski*”, tłum. S. Michalski, [w:] *Pojęcia, problemy, metody współczesnej nauki o sztuce: dwadzieścia sześć artykułów uczonych europejskich i amerykańskich*, wybrał, przeł. przejrzał, wstępem opatrzył J. Białostocki, Warszawa 1976.

- Jakubowski M.N., *Ciągłość historii i historia ciągłości: polska filozofia dziejów*, Toruń 2004.
- Jarzewicz J., *Kościoty romańskie w Polsce*, zdj. J. Andrzejewski, Kraków 2014.
- Karłowska-Kamzowa A., *Der Drache des Nordens. Eine ikonographische Analyse der Stockholmer Darstellung des Kampfes des Heiligen Georgs von Bernt Notke*, [w:] *Kościół i sztuka pobraża Bałtyku. Kirche und Kunst im Ostseeraum*, red. D. Murawska, Toruń 1998.
- Kłoczowski J., *Młodsza Europa: Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 2003.
- Kwiatkowski K., [Rec.:] *Cura animarum. Seelsorge im Deutschordensland Preußen*, hrsg. v. Stefan Samerski, „Ordines Militares – Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” 2014, Vol. 19.
- Mittelalterliche Architektur in Polen: romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel*, Hg. Ch. Herrmann, D. von Winterfeld; mit Beitr. von U. Arnold, Ch. Herrmann, J. Jarzewicz, A. Konieczny, J. Kowalski, M. Ober, A. Tomaszewski, D. von Winterfeld, Fotogr. von Ch. Herrmann, Petersberg 2015, Bd. 1, 2.
- Rodzińska-Choraży T., *Zespoły rezydencjonalne i kościoły centralne na ziemiach polskich do połowy XII wieku*, Kraków 2009.
- Rozsak S., *Historia – Polityka – Edukacja*, „Klio: czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2011, t. 16, nr 1.
- Skubiszewski P., *Polen und die deutsche Kunstgeschichte: aus persönlicher Sicht*, [nadbitka z:] „Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft” 2008, Bd. 62.
- Skubiszewski P., *Polnische mittelalterliche Kunst oder mittelalterliche Kunst in Polen?*, „Jahrbuch für Geschichte” 1981, Bd. 23.
- Skubiszewski P., *Polska sztuka średniowieczna czy sztuka średniowieczna w Polsce?*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, t. 86, nr 4.
- Skubiszewski P., *W służbie cesarza, w służbie króla. Temat władzy w sztuce ottońskiej*, [w:] *Funkcja dzieła sztuki: materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Szczecin, listopad 1970*, red. E. Studniarkowa, Warszawa 1972.
- Svanberg J., *Was the St. George Group in Stockholm Made in Antwerp by an Unknown Flemish Master? Review of Peter Tångeberg's Book (2009)*, [w:] *Art, cult and patronage: die visuelle Kultur im Ostseeraum zur Zeit Bernt Notkes*, Hrsg. A. Mänd und U. Albrecht, Kiel 2013.
- Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*, red. M. Walicki, Warszawa 1971, t. 1, 2.
- Świechowski Z., „*Grzące dziesięciolecie*” badań 1997–2007, [w:] *Architektura romańska w Polsce. Nowe odkrycia i interpretacje, Materiały z sesji naukowej w Muzeum Początków Państwa Polskiego – Gniezno, 9–11 kwietnia 2008 roku*, red. T. Janiak, Gniezno 2009.

- Świechowski Z., *Architektura wczesnego średniowiecza w Polsce między rzeczywistością a fantazją*, [w:] *Polska na przełomie I i II tysiąclecia*, Poznań 2001.
- Świechowski Z., *Palatium na Ostrowie Lednickim a mity polskiej historii sztuki*, „Rocznik Historii Sztuki” 2005, t. 30.
- Świechowski Z., *Wczesna architektura murowana na ziemiach polskich – jak dawna?*, [w:] *Początki architektury monumentalnej w Polsce: materiały z sesji naukowej, Gniezno, 20–21 listopada 2003 roku*, red. T. Janiak, D. Stryniak, Gniezno 2004.
- Wczesne średniowiecze: od 400 do 1000 r.*, red. R. McKitterick; tłum. Z. Dalewski, Warszawa 2003.

Inclusions of socio-political matters and matters considered in terms of outlook in the medieval art history research. Case studies

Summary: Medieval art frequently had political functions. After depicting the scope of political aspects and an example of political thoughts in Ottonian illuminated manuscripts there is an analysis of perspectives on medieval art. For example, point of view at Romanesque architecture can be marked in terms of outlook typical for a particular period. All the more important is the large-scale recent research on Romanesque architecture in Poland. There are attempts at demythologization of art and attempts to free the approach to art from ideology. Two different examples of well-known Gothic equestrian statues were discussed. Approaches to both sculptures and reception of them became politicized. The aim of discussions in this article was to point the political aspects in approach to works of art and in analyses of them. One of the conclusions is that the changing within the space of time political factor should be in many cases taken into consideration. In addition to that, the works of art should always be treated first of all as aesthetic, artistic objects.

Keywords: art history, Middle Ages, art, reception, art and politics, art history and politics, interpretations.